

פרקים למהלכים האופרטיביים של מלחמת השחרור

דברי מבוא

שבצחוננו במלחמת השחרור, היה נצחון של משטר חברתי מתקדם על משטר חברתי מפגר, נצחון החייל המוסר את נפשו על ענינו כנגד השכיר או המגויס מאונס שלא יודע לשם מה הוא נלחם. כשם שהיה נצחוננו של הפקוד הטקטי המוכשר ומודרך באופן יסודי, על פקוד טקטי בלתי-יעיל — כך היה זה גם נצחונה של מחשבה אופרטיבית נכונה על מחשבה אופרטיבית נפסדת.

כשם שהמשטר החברתי שלנו, דמות חיילינו ומפקדינו, לא היו פרי של מקרה, אלא מושרשים במציאותנו, ותוצאה של מאמץ ממושך של עשרות בשנים — כך לא היתה גם המחשבה האופרטיבית שלנו שרשרת מקרית של „הברקות מוצלחת“, אלא נעוצה היתה ביסודות יציבים.

כבר היום ניתן לסכם, כי מעל לכל ספק, אחד מאותם יתרונות מכריעים שעמדו לנו במשך מלחמת השחרור — ואשר חפה על כמה חולשות חמורות בראשיתה — הנו רמת הנהול הגבוה שלנו. דבר זה יש בו, לכאורה כדי להפליא, היות ולאישים ולמוסדות, שנשארו באחריות התיכנון, ובצוע האופרציות העיקריות של המלחמה, לא היה נסיון בהנהלת גרפים צבאיים גדולים; ואלו מולם עמדו בוגרי אקדמיות צבאיות, חיילים מקצועיים במשך עשרות שנים, מחונכים לאור התורה הצבאית הסדירה — האנגלית, הצרפתית והגרמנית.

אולם בנתוח יותר מעמיק מתברר, שההישגים של הפקוד הגבוה שלנו לא היו פרי מקרה, וגם לא היו תלויים דוקא בכשרון של פרט זה או אחר. כשם

היסודות

א. הנסיון הראשון לתכנון אופרטיבי נעשה עוד בימי המאורעות ב'39—1936, אשר התבטא בראש וראשונה בתכנון ה„קוים“ בגזרות הפעולה השונות של „פלוגות השדה“ (פר"ש), הכוח הצבאי היהודי המגויס הראשון.

ב. „תכנית א“ אשר נתגבשה בראשית מלחמת העולם השנייה, אי אפשר עדיין לקרוא לה תכנית אופרטיבית אמיתית. תפקידה היה בזה שהיא קבעה את הדפוסים הקבועים למצרכת ההגנה המרחבית. במלים אחרות — תפקידה היה בארגון כל הישוב היהודי בארץ להתגוננות, דבר אשר כידוע היה אחד הגורמים החשובים ביותר להישגנו במלחמת השחרור, בפרט בשלבים אשר קדמו להפוגה הראשונה.

ג. „תכנית ב“. תכנית ב' היתה המסגרת הראשונה למחשבה צבאית אשר ניסתה לפתור את בעית ההגנה הרצופה של השטחים היהודיים, ולקחת בחשבון למלוי תעודה זאת כוחות מגויסים, המוכ-

ירושת ההגנה

ארגון ההגנה נבדל במהותו ובבעיותיו הבדל יסודי ועקרוני מארגונים מעין-צבאיים אחרים הידועים מדברי-הימים; זאת — הודות לשני גורמים: (א) בשל היותו ארגון המוני, שהקיף למעשה במסגרות השונות את מרבית הישוב העברי. (ב) בשל המטרה הסופית להתפתחותו, אשר היתה טבועה בעצם מהותו ושאיפותיו — להיות בסופו של דבר, לכוח-המגן הרשמי והסדיר של מדינת היהודים העתידה.

לאור הגורמים האלה נתבעו מפקדותיו, מטותיו ופקודי-הגבוה לפתור לעתים קרובות בעיות אופרטיביות רחבות ומורכבות למדי, אשר גם בהיקפן וגם במהותן חרגו הרחק אל מעבר של המקובל בארגוני-מחתרת ותנועות-מרי למיניהן.

התכנון האופרטיבי של ה„הגנה“ עבר מספר שלבים, בהתאם למסיבות ולתקופות פעולתו השונות.

נים למשימות טקטיות תקפניות — כהשלמה וחיוק למערכת ההגנה הסטאטית.

ד. בתקופת המשבר של החזית הבריטית בצפון-אפריקה ב-1942, עסקו המפקדה והמטה של ההגנה בפעם הראשונה בתכנון שהיה משותף עם כוח צבאי סדיר, ומכוון למשימות משולבות עם כוח כזה. במסגרת ה"פלטין סקים" הידוע. נושאי התכנון היו שנים: האחד — ארגון של יחידות פרטיונים, לסיוע לצבא הבריטי במקרה של פלישת הגרמנים ארצה; המשימה השניה היתה לפי קוים סדירים: להפיכת חיפה למרכז התנגדות, אשר יוכל לשמש כ"ראש-גשר" בכוח, כדוגמת טוברוק.

ה. המאבק נגד שלטון הדיכוי הבריטי העמיד את פקוד ההגנה בפני תפקידי תכנון אופרטיביים מסורעפים ומורכבים: פעולות חבלה בהיקף ארצי, שבהן הופעלו מספר רב של יחידות בחלקי הארץ השונים כמו "מבצע מסילות-הברזל" או "מבצע הגשרים", פעולות המוניות, הפגנות והתנגדות פסיבית כמו בעמק חפר ובחיפה — פעולות של הבטחה, תוך כדי כוננות לקרב רחובות, בערים — כמו "ליל וינגייט" וההכנות למבצע "ברכה". פעולות להנעת ריכוזים גדולים של כוח אדם בתנאים טופוגרפיים קשים, וכי-נוסן בנקודה ובשעה המיועדת — במבצע ביריה. בעת ובעונה אחת התיצבה בפני מתכנני ההגנה המשימה הרחבה והמורכבת ביותר של אותה תקופה: שרשרת מבצעי ההעפלה.

כל הפעילות הרב-גונית הזאת, הואיל וצריכה היתה להיות מתואמת בהקפדה לצרכי המדיניות הציונית ולסייגיה, דרשה מאמץ תכנוני מיוחד.

תכניות "מאי", ובהמשכן תכנית "ג", היו תכניות הגנה על השטחים והמפעלים היהודיים בארץ במקרה של מאורעות, אבל, בניגוד לתכניות שבשל-בים הקודמים, היו מושתתות הפעם בעיקר על העקרונות של יזמה והתקפות נגדיות.

בשרשרת זאת של משימות התיכנון, שצויי-נו לעיל התחשלה המחשבה האופרטיבית של הפקוד הגבוה של ההגנה ושל קציני המטה שלו. אולם יש לציין את ההגבלות שחלו על המחשבה הזו, בהתאם לתנאי התיכנון והפעולה המיוחדים בהגנה: א. בניגוד לכל תכנון צבאי רגיל, אשר חייב להתחשב רק באויב אחד — היה תיכנונה של ההגנה חייב להביא בחשבון תמיד את הגורם השלישי — את השלטון הבריטי — במקרה של התנגשות עם הערבים; ואת אלה האחרונים — במקרה של מלחמה עם השלטון. מציאותו של גורם שלישי זה

הישותה ממילא צביון מיוחד למחשבה האופרטיבית. ב. בהיותה כוח "בלתי-ליגלי", נאלצה ההגנה לתכנן את פעולותיה היוזמות בעיקר כפעולות זעירות, מבצעי "פגע-וברח", פשיטות — ולא כמבצעי כבוש, השתלטות והתבססות. בהתאם לכך, הרי לתכנית של "סליק הכוחות" וחמושם נודעה כמעט אותה חשיבות כמו לתכנית רכוז הכוחות והפעלתם. כמו כן טבעי היה הדבר שתכנון ההגנה נגע רק לעתים רחוקות מאד בבעיות כבושן של עמדות, או משלטים מבוצרים — ומאידך, גם לא טפל בבעיה של התגוננות עקשנית בשדה.

ג. נובע מהאמור לעיל, שהיחידה הטקטית הפורעלת בתכניות האופרטיביות של ההגנה שלפני מלחמת השחרור היתה קטנה; בדרך כלל — עד מחלקה. ד. וכן נובע מהאמור, שהתיכנון האופרטיבי של ההגנה אף פעם לא התבסס על רכוז של יחידות גדולות, מגויסות-לצמיתות, אלא על ריכוזם החד-פעמי של כוחות לפעולה ופיזורם ושחרורם עם סיומה. עובדה זו הקנתה את הצביון המיוחד לפרקי ה"מנהל-לה" שבתכניות ההגנה.

ה. מובן מאליו שכל התכניות האלה לא הביאו בחשבון שימוש בכלי נשק אחרים מאשר החימוש הקל והבינוני של חיל הרגלים. ברור הדבר שלהגבלות אלו היו צדדים שליליים, אבל אין להתעלם גם מהצדדים החיוביים שבהם, אלה שהתבטאו בצורך בהתאמצות וגמישות מחשבתית — אשר אינם מצויים בדרך כלל באותה מדה מובהקת בצבאות סדירים.

רמת ההשכלה ומקוריות המחשבה

למרות הנסיון העשיר אשר הפקוד הגבוה שלנו רכש לעצמו בתקופות התפתחות השונות של ההגנה, יכלו חבריו להופיע בעיני אנשי צבא סדיר — כ"דילטאנטים", היות ומועטים מאד ביניהם היו אלה שפקדו בקרב, לפני מלחמת השחרור, על יחידה טקטית הגדולה מפלוגה — וזה כולל גם אותם האנשים ששרתו בצבאות זרים.

אולם למעשה היו לאנשי הפקוד הגבוה ולמטות של ההגנה גם התכונות החיוביות של "דילטאנטים": חוסר כפיתות לשגרה ולתקנונים — מחשבה מקורית ואומץ לב לעמוד עליה ולהוציא אותה לפועל — ושאיפה יסודית ומתמדת לעבודה עצמית, לרכישת דעת ולמוד נסיונם של אחרים.

אפשר לומר שאולי באף מסגרת צבאית "בלתי-ליגאלית" — ויתכן כי אף לא בכמה צבאות סדירים לא התקיימה פעולה השכלתית כה רחבה כבאר

הדמות של כוחות השחרור — שבתוכם גורמים מוסריים ורוחניים עדיפים על גורמים חמריים. הדמות של כוחות האויב שלמרות שהם במלחמות האלה כמעט תמיד חזקים בהרבה מבחינת כוח אדם וחימוש, הרי לרוב הם חלשים מבחינה מוסרית. מדת הסיוע שהאומה או המעמד, העומדים במאבק השחרור, מגישים לכוחות הלוחמים שלהם — ושאינו להשוותה לנכונות העומדת מאחורי הכוחות המדכאים.

כל הגורמים האלה ואחרים התקיימו והשפיעו על מהלכן של מלחמות השחרור, מימי החשמונאים וימי ספרטקוס ועד מלחמות המהפכה הגדולות של אירופה ואמריקה, המרד באירלנד, מאבק העצמאות של האומות הקולוניאליות — ועד מלחמת השחרור שלנו. וכתוצאה מהם, משתנים הרבה מחוקי המלחמה הסדירה. במלחמת שחרור אפשר לעשות — ועושים — דברים שאינם כתובים בשום תקנון. הפקוד במלחמה כזו מעין להסתכן במעשים אשר גנרל מנוסה החולש על כוח מאורגן וסדיר, היה נרתע מפניהם. ליוזמה ולתקפנות, לגמישות ולמקור ריות, במלחמת השחרור משקל רב יותר משבמלחמות של צבאות סדירים. וכן יש ערך מיוחד במלחמות שחרור להחלטה המהירה והנמרצת, ולסרוב המוחלט להתיאש ולהכנע.

אלה הם היסודות שעליהם נבנתה המחשבה האר-פרטיבית שלנו: ירושת ההגנה, הכשרה עצמית, והתנאים המיוחדים המשותפים לכל מלחמות שחרור. אבל על מנת להבין על בוריה את המחשבה הזאת והתפתחותה יש להוסיף את הנתונים שלפניהם עמד הפקוד הגבוה של הכוח המזויין העברי במשך כל שלבי המלחמה.

תה השכבה של ארגון ההגנה אשר נהפכה במלחמת השחרור למקור האופרטיבי של הצבא. קריאה בספרות המקצועית של הצבאות הגדולים והקטנים, נתון נסיונם בחזיתות השונות של מלחמת העולם השנייה, מאמץ מתמיד לסגל את הלקח הנלמד לתנאינו אנו — כל אלה היוו את אחת המלאכות שבהן השקיעה את עצמה הצמרת הפקודית הגבוהה של הארגון. ותוך כך ידעה היא — אולי עוד בלא הכרה ברורה, בימים ההם, של הצפוי לה — לבחור מהחורמר הרב והמגוון את המתאים וההולם ביותר למשימתה בעתיד. המחשבה הצבאית של מפקדי ההגנה היתה מושפעת מלכתחילה על ידי החיילים „הבלתי שיגרתיים": ע"י פולר, ולידל-הארט, ע"י לורנס ווינגייט, יותר מאשר ע"י קלאוזביץ, מולטקה ופוש. אפשר לומר, כי במשך השנים שבין המאורעות 1936—39 לבין המאבק נגד השלטון הבריטי 1945—47, צמחה — ביוזמים או שלא ביוזמים — בקורסים, בהשתלמויות, בעלונים, במאמרים ואף בשיחות, תורה צבאית מקורית, בנויה יותר על העקרונות של תמרון, ניידות, הפתעה, תחבולה, מאשר על עדיפות במספרים, בכמות של אמצעי הקרב. תורה, אשר התקשרה, בעצם, באופן ישיר למדי עם המסורת הצבאית העתיקה של מלחמות היהודים בימי קדם.

רוח מלחמות שחרור

מלבד הנסיון של מפעלי ההגנה ומבצעה, ומלבד הכשרה המיוחדת במינה של הפקוד הגובה, השפיעה על המחשבה האופרטיבית בימי המלחמה עצם עובדת היותה אחת ממלחמות השחרור. למלחמות כאלה, בין שהן מלחמות שחרור לאומיות או סוציאליות, יש אופי מיוחד משלהן. אופי זה הוא פועל-יוצא של גורמים רבים; והעיקריים שביניהם הם:

הנתונים

נתונים גיאוגרפיים-צבאיים

הבעיה היסודית שהועמדה לפני צבא ישראל מבחינה גיאוגרפית-צבאית בכל שלבי המלחמה, ואשר דרשה פתרונות שונים בכל שלב ושלב, אפשר להגדירה כבעיה הנתון. בשלב הראשון של המלחמה, היו חלקים רחבים של השטח הרצוף היהודי — קרועים זה מזה; גושי ישובים, וישובים בודדים, היו משוללים מגע אל איזה גוף מוצק, כל הערים הגדולות — במצור; ומהצד השני — כל ארץ-ישראל היהודית עצמה — נתונה במצור כמעט-

מוחלט כלפי העולם החיצוני. בשלבים יותר מאוחרים של המלחמה, החל מפעולת „נחשון" ועד הפירגה א' היתה בעיה ניתוקה של ירושלים, אחת המרכזיות בכל השיקולים האופרטיביים, ובצדה — בעיה שניה, לא פחות נכבדה, היא בעיה ניתוק הנגב אשר התמידה להעסיק את המחשבה האופרטיבית שלנו עד שמצאה את פתרונה במבצעי „עשר המכות" ו„עין".

כמו כן, עד היום האחרון של המלחמה, לא היתה יכולה המחשבה האופרטיבית שלנו להתעלם מנקודת

התורפה של מדינתנו — „פרוודור“ השפלה הצר, וסכנת הביתור בין הצפון והדרום.

האויב הערבי

השפעת האויב על המחשבה האופרטיבית שלנו היתה פחות על ידי המהלכים האופרטיביים שלו מאשר באמצעות עצם רב-גוניותו ואופיו המשתנה. חזיון זה התבטא בעיקר ע"י הנקודות הבאות:

א. הפתעת-מה עקב הכוח והכשרון הארגוני היחסיים של האויב בשלב ההתחלתי של המלחמה.

ב. הפתעה פוכה, על ידי התמוטטות המהירה של העירף הערבי, בשלב השני של הקרבות (ממבצע „נחשון“ ועד לפלישת מדינות ערב).

ג. האופי השונה, ואורח-הקרב השונים של צבאות ערב — שכל אחד מהם חונך ואורגן לפי תורה צבאית אחרת, ונוהל לפי תכנית נפרדת.

ד. חוסר תכנית אופרטיבית משותפת ומחייבת, וחוסר פקוד אופרטיבי אחיד אצל הערבים. אמנם, היו אלה מבין חולשותיהם החמורות, אבל מצד שני היו בעובדה הזאת גם כמה יתרונות עבורם. העובדה, שכל אחד מצבאות ערב היה למעשה בגדר של גוף נפרד, והשיתוף בינם שהיה מינימלי, גרמו, אמנם בצירוף לגורמים אחרים, למפלתם האסטרטגית, אבל גרמו גם לכך, שמפלת אחד הגופים האלה לא זעזעה כמעט במאומה את הגוף הסמוך. התוצאה מזאת עבור המחשבה האופרטיבית שלנו היתה, שהצטיירה לפנינו במקרים רבים לא חזית אחת, בעלת גזרות שונות, אלא מספר חזיתות — כל אחת בעלת תנאים מיוחדים, ואויב מיוחד.

הגורם הבריטי העוין

השלטון הבריטי — ופעולותיו, או המנעותו מפעולות, עד 15 למאי — הכתיבו לנו במדה רבה את דרכנו האופרטיבית באותה תקופה. השפעתו התבטאה בעיקר: א) בשלב הראשון של המלחמה (עד ממבצע „נחשון“) — על ידי פעולות דכוי, הפריעה ואיבה ישירה נגדנו, אשר הגבילו את חופש הפעולה שלנו במדה רבה מאד והיו אחד הגורמים לאסטרטגיה הדפנסטיבית שלנו, ב) בשלב השני — ניסו האנגלים כידוע, להכריע את גורל המלחמה על ידי „נשק הפנוי“, כלומר על ידי נסיון להעביר שטחים, לפי תכנית מוכנה מראש מידיהם — וע"י כך, בכוח, מידי כוחותינו ולעתים ישירות אף מהחזקתנו אנו — לכוחות הערבים; המאמץ להכריע את המזימה הזאת — הוא אשר קבע במדה

רבה בתקופה ההיא את אופי תכניתנו ואת קצב מבצענו.

אופי כוחותינו

מובן מאליו, שטיב הכוח העומד לרשותו של פקוד אופרטיבי, מספרו, הרכבו וחמושו, משפיעים בצורה מכרעת על מחשבתו של זה, ועל יכולת הבצוע שלו.

העובדה, שהצבא שלנו נבנה תוך כדי מלחמה, גרמה לכך שלרשות הפקוד הגבוה עמד, בכל שלב ושלב של המלחמה, כוח אחר — מבחינת היקפו, אמונו, והרכבו הפקודי. וזה היה, בקיום גסים, תהליך התפתחותם של כוחותינו:

א. שלב ראשון: מ-29.11.1947 ועד למבצע „נחשון“. עיקרו של הכוח המגויס — הפלמ"ח; חיל-השדה — נמצא בשלב המעבר מכוח בלתי מגויס לכוח מגויס: חיל-המשמר של הערים והמשקים — מופיע כאחת המשענות העיקריות. היחידה הטקטית היסודית, המגיעה לידי הפעלה בהתנגשויות מסוימות, לא גדולה מפלוגה — בפלמ"ח ובחיל-השדה; מאזור — בשטח הכפרי, ומחבל — בשטח העירוני. הנשק — בעיקר קל לטוחים קצרים. ומאידך-גיסא, רמת אמונם של הלוחמים ושל הפקוד הטקטי הנמוך — היא גבוהה למדי הואיל ורובם ככולם ותיקים היו בארגון ההגנה, בוגרי קורסים וותיקי הפלמ"ח וחיל-השדה, ורבים מאד — בעלי עבר ואמון משורות החטיבה היהודית הלוחמת, שאר יחידות צבאיות וחיל-הנוטרים.

ב. שלב שני: — ממבצע „נחשון“ ועד לפלישת מדינות ערב, נעשה הצעד הראשון למעבר מהמבנה של מליציה טריטוריאלית בעצם, עם גרעין מגויס קטן — למסגרת של צבא מגויס לפי קוים סדירים. הגיוס העממי נותן עתה את פירותיו הראשונים — ה„גדוד“ מתגבש לאט לאט כמסגרת טקטית. משתפר, באופן יחסי, מצב נשק הרגלים, ובסוגים הקלים והבינוניים מתקרב הוא לדוגמה צבאית תקינה: — אימפרוביזציות, כמו מרגמת ה„דוידקא“ ומרגמת ה„פרעוש“, ממלאים במדת-מה את מקומם של כלי-סיוע כבדים; מופיעות ההתחלות הראשונות של חיל-האוויר, שפועל לא רק בתפקידי קשר, תובלה ותצפית, אלא גם בפעולות הפצצה מצומצמות ופרימיטיביות. ליקויים קשים מופיעים בתקופה זאת, בשל חוסר שרותים מאורגנים בהיקף מספיק. ובשל העדר בעלי נסיון בפקוד הטקטי הבינורני ובמטות.

ג. שלב שלישי: — כולל את התקופה

גורם הזמן

לגורם הזמן השפעה מיוחדת — מסוימת מאד — במלחמה הזאת, השפעה זו התבטאה בשהות ארוכה, ביחס, להכנת הכוח ולגידולו, תוך כדי הקרב, בשלב הראשון והשני של המלחמה. אחר כך איפשרו שוב ההפוגות למיניהן הכנות נור ספות. הפסקות ארוכות כאלה בין שלבי הקרבות, במדה שאינן מצויות בדרך כלל במלחמה, היו תמורה להחלשות מבחינה גיאוגרפית-צבאית אשר כבר הוזכרו מקודם.

גורמי חוץ

לא כאן המקום להרחיב את הדיבור על ההשפעות הברורות והמובנות מאליהן של גורמי חוץ על מלחמת-השחרור, גורמים שהתערבו, מפעם לפעם, בשלבי הקרבות. אחד הביטויים, אם גם לא היחיד, של השפעה והתערבות זאת, היה אר"ם, הכי רזות ההפוגות על ידו, והפעולות השונות של נציגי גיתן. הפקוד האופרטיבי חייב היה להתחשב גם במערכה הפוליטית-אסטרטגית הבין-לאומית, אשר במסגרתה קמה המדינה, והתנהלה מלחמת-השחרור. בזה דומה היה מצבו של פקוד ההגנה, מלפני מלחמת השחרור, אשר נאלץ תמיד לשקול את שיקוליו תוך התחשבות בשתי חזיתות לפחות, לפעול במסגרת אותם הסייגים וההגבלות שהכתיב המצב המדיני.

אפשר לסכם, איפוא, בפרק זה, שהתנאים בהם פעל הפקוד האופרטיבי שלנו היו בלתי רגילים בהחלט, מבחינת הנתונים המשתנים באופן מתמיד, הן במה שנוגע לכוחות של האויב והן לגבי כוחותינו אנו, וכן היו בלתי רגילים מבחינת ההשפעה של הגורם הבריטי, בהתחלה, ושל התערבות מעצמות שונות וגורמים שונים בשלבים מאוחרים יותר. אבל דוקא לניהולה של מלחמה "בלתי רגילה" מעין זו, שנתונה היו כמעט ללא דוגמה בהיסטוריה הצבאית, היה הפקוד האופרטיבי הגבוה שלנו מוכשר באופן מיוחד, לפי עברו ונסיונו הקודם. כפי שכבר צויין, סיגל לעצמו באופן מיוחד את התכונות של גמישות ומקוריות, אשר אמנם עמדו לו במבחנים החמורים של הקרבות.

עד להפוגה הראשונה. עתה נעשה צעד נוסף לאחור גון הכוחות במתכונת צבאית מובהקת. את השלב הזה מציינת, בראש וראשונה, ההתפתחות של החטיבה, ממסגרת מנהלתית, למסגרת אופרטיבית — ובסופו של דבר, במקרים מסוימים ליחידת קרב טקטית מגובשת. מופיעים סוגי נשק חדשים: אנטי-שריוני, אנטי-אווירי, וארטילריית-השדה. מניחים את היסוד לחיל-האוויר, הכולל מעתה אף מטוסי קרב ראשונים, ולחיל-הים שניתן לכנותם כך לפי מושגים צבאיים מקובלים. מתארגנים חילות-העזר והשרותים, ומתהווים מטות פחות או יותר מסודרים. הנסיון אשר נרכש בשני השלבים הקודמים של המלחמה, משפיע לטובה על הפקוד הטקטי-הבינוני ועל הגבוה. מאידך, יש לציין ירידת מה ברמתם של הטוראים ושל המפקד הנמוך, בגלל האבידות הכבדות בגרעין הותיק המאומן, ובשל האמון המזורז והמצומצם שאפשר לתת לאנשי החיל החדשים לפני כניסתם לחזית.

ד. שלב רביעי: — ("עשרת הימים"). החיטיבה כיחידה טקטית מגובשת על כל שרותיה, איננה עוד "יוצא מן הכלל" אלא הופעה רגילה. זו הפעם הראשונה נכנסים לפעולה כוחות משוריינים. לחיל-האוויר ניתנים מקצת כלים חדשים ומתאימים יותר. ה. בשלב החמישי — אשר כולל את המבצעים של כיבוש הנגב ושחרור הגליל המרכזי — מגיע הצבא, יחסית כמובן, לשיא יכולתו ולהתבססות ראשונה מבחינת מבנה וארגון. נוצרות מסגרות פקודיות-אופרטיביות גבוהות: החזיתות. יש לציין שיפורים יסודיים בחימוש, בעיקר בשטח של התותחנות ושל נשק נ. ט., וביחידות הממוכנות. בפעם הראשונה מופיע חיל-האוויר המסוגל למבצעים בהיקף גדול יחסית, וכן פועל בפעם הראשונה חיל-הים במסגרת האופרטיבית הכללית. חילות השרותים, וכן המטות, סיימו את תהליך בנינם סופית בשלב זה. תהליך התפתחות זה, השפיע במדה ניכרת על המחשבה האופרטיבית בכל שלב ושלב — כשם שניתן אולי לומר כי התפתחותה המחודשת של המחשבה האופרטיבית היא שהצריכה מדי פעם לסגל אליה את המבנים ודפוסי הארגון.

השלב הראשון - שלב העמידה

מוד רק על מספר בעיות, מהאופיניות והגורליות ביותר, שבכל שלב במלחמה — על מנת להבליט באורח זה את מהלך המחשבה האופרטיבית שלנו.

אין בכונתנו במסגרת זו לתת תאור רצוף של כל התהליכים האופרטיביים ושל ההתפתחות הכללית, על כל השגיה, משבריה וסיבוכיה. אלא שנער-

האויב

המטרה האסטרטגית של האויב (הערבי והבריטי כאחד), היתה בשלב זה, להוכיח, בלשון עובר דות צבאיות, כי אין החלטת האו"ם מה-29 לנובמבר ניתנת להגשמה.

כיצד תיאררו לעצמם, איפוא, את מימושה האופרטיבי של מטרה זו? אין לומר שלאויב היתה תכנית אופרטיבית מעובדת ומתואמת. אולם התגבשו בקרב המפקדים הערבים השונים, וכן בחוגי השלטונות הבריטיים, מספר רעיונות אופרטיביים, שעיקרם היה: נצול של היתרונות הגיאוגרפיים הצבאיים על ידי לחץ על עורקי התחבורה העיקריים שלנו, ועל ישובים, וגושי ישובים מבודדים. פרושם הממשי של הרעיונות האלה היתה שאיפת האויב: לנתק את ירושלים; להטלת מצור פחות או יותר יעיל על חיפה ותל-אביב; לנתק את הנגב; ולכבוש ולהשמיד מספר נקודות התישבות, כהוכחת כוחו הוא ולמען זעזע וערער את עמידתנו.

ליועציהם הבריטיים היה נהיר שהזמן עובד לטור בתנו, ושהם עלולים להפסיד בהמשך ההתפתחות גם את היתרונות הגיאוגרפיים וגם את יתרון המספר והחימוש שנבע מהיות כוחותינו בלתי מגויסים בראשית המלחמה. על כן, עשו הערבים כל מאמץ להגיע להכרעה בשלב זה. האנגלים סייעו להם על ידי שהכבירו על בנין כוחותינו, תחת המסוה של "שמירת החוק והסדר" — ומצד שני הקלו מכל הבחינות על בנינו של הכוח הערבי.

כתוצאה מהמצב הגיאוגרפי, יחסי הכוחות והשיקולים שצויינו לעיל, נמצאת היוזמה האופרטיבית, ובמקרים רבים אף הטקטית, בידי האויב.

שיקולים והכרעות אופרטיבים

מטרתנו האסטרטגית היתה, בהתאם למסיבות שצויינו לעיל, כדלקמן:

למנוע קביעת עובדות שיהיה בהן כדי לבטל את החלטת ה-29 בנובמבר; להשהות כל הכרעה צבאית;

לשים את הדגש על בנין כוחותינו למען שאפשר יהיה בשלב הבא (אחרי סילוק גמור או חלקי של הגורם הבריטי העוין והמפריע) ליטול את היוזמה לידינו.

בכדי לממש מטרה זו היה עלינו לפתור את הבעיות האופרטיביות הבאות:

הבעיה הראשונה היתה — האם, בהתחשב בכוח המצומצם ובלחץ הגדול על עורקי התחבורה ועל גור-

שי הישוב המבודדים שלנו, צריך "לקצר את הקוים" — ואם לא, הפתרון לבעיה זו לפי עקרונות צבאיים תקינים — היה מובן מאליו. לא היה לפי העקרונות האלה הגיון בהחזקת ביישובים מנותקים — כמו יחיעם, בגושים מנותקים — כמו הגליל המערבי, גוש-עציון או ישובי הנגב, שהעמידה בהם וסיפוק צרכיהם הטילו עלינו עול עצום. בהתאם למחשבה צבאית רגילה היה אפילו מקום לשאוף להסדר מיוחד לגבי ירושלים — הכרזתה כעיר מפורזת, או כשטח בין-לאומי — באור העובדות של השליטה הערבית הכמעט-גמורה על הדרך אל העיר, ופעולות ההפרעה השיטתיות של האנגלים כלפי תחבורתנו והבטחתה. לפי הלך מחשבה מעין זה היה עלינו להתרכז בשטח הרצוף פחות או יותר שבחלק הצפוני ובחגורת השפלה. הפתרון שניתן ע"י הנהגתנו האופרטיבית לבעיה זאת — היה בניגוד לכל העקרונות הצבאיים הרגילים האלה. פתרון זה היה מבוסס על שני שיקולים: האחד היה שיקול מדיני, אשר אמר שזכותנו על כל שטח שהוא בארץ תהיה מבוססת למעשה אך ורק בתנאי של חזקה בפועל. ההמשך הטבעי של מחשבה זאת היה שיקול צבאי: הבטחון, שכל "האיים המנותקים" יהפכו, בשלב יותר מאוחר של המלחמה, ל"לוחות קפיצה" ליוזמה תוקפנית שלנו, ושלכן יהיה לכל נסיגה במצב הדברים הנוכחי משמעות כפולה — גם הפסד מעשי בהווה, וגם הפסד על סיבוי טקטי ואופרטיבי לעתיד.

לפיכך היתה ההכרעה האסטרטגית בית הגורלית הראשונה: לא "לקצר את הקוים", לעמוד בכל עמדה ובכל שעל אדמה, בלי להתחשב במצב הגיאוגרפי והטקטי.

הבעיה האופרטיבית השנייה, שעמדה לפנינו כמסקנה מהאמור לעיל, הצטיירה כדלקמן: האם, לאור כוח האדם המצומצם והחימוש המועט — יש לרכז למספר פעולות עיקריות, או לפזרם על פני הארץ כולה, לשם עמידה בכל מקום ומקום.

ישוב העיקרון הצבאי ה"סדיר" היה קובע תשובה ברורה לשאלה זאת: ריכוז הכוחות. לעומת זאת החליטה גם במקרה זה הנהגתנו האופרטיבית, "בניגוד לעיקרון". היא הטילה את הרזרבה הארצית הקטנה שלנו, הפלמ"ח, כמעט כולה למערכה על הדרכים. היא הטילה להיאבקות זו על הדרכים גם את כל מערכת התחבורה של הישוב ואת כלי הרכב המשוריינים הפרימיטיביים המועטים שלנו. היא הפ-

עילה את היחידות הראשונות, הקטנות וכמעט בלתי-תחמושות של חיל-האוויר שלנו לשם הספקה לנקודות המנותקות; וכן גם את סירותיו הראשונות של חיל-הים. היא חלקה את רוב החימוש שלנו (ביתר דיוק — הניחה לחלוקה המצויה ה"טבעית") לשובים ולערים, על מנת לאפשר את עמידתן אף במבודד.

ההכרעות על אי קצור הקוים, על עמידה במערך גיאוגרפי-צבאי "בלתי אפשרי", ועל פיזור הכוחות בשלב זה — ההכרעות האלה הן, שהכשילו את המזימה האסטרטגית-המדינית של האויב מחד, ובו בזמן יצרו, יחד עם בנינו בקצב מזורז של כוח-שדה, את ההנחות לשלב של יזמה ותנופה. כך, מתוך ההחלטות הנ"ל, הסתמנה אותה מחשבה אופרטיבית "שלא בנוסח המקובל", אשר העיזה לסטות מן החכמה הצבאית השגרתית — אלא שהיא עצמה, בסופו של דבר, נתבססה על העקרון הקלסי היסודי: שהתנאי הראשון לאופנסיבה ולתנודה היא הבטחת הבסיס, והגנה מוצלחת עליו.

אולם יש לקבוע עם זאת שהאסטרטגיה הדפנסיונית שלנו בשלב הראשון של המלחמה היתה

כרוכה בכשלונות טקטיים מסוימים, אשר בחלקם היו תוצאה של חוסר נסיון ובחלקם נגרמו ע"י ההגבלות שהטילו עלינו האנגלים, והמצבים שנוצרו מתחו את כוחותינו עד קצה גבולם ויכולתם. עקב כך הגיע המשבר האופרטיבי הראשון במלחמה זאת — ואולי המשבר החמור ביותר, שמצא את בטויו המעשי בכשלונות של סוף חודש מארס: השיירות לגוש עציון, ליחיעם ולירושלים (שנעצרה עם יציאתה מחולדה).

אותו משבר העמיד את הפקוד הגבוה בפני צורך בהכרעה גורלית חדשה לעבור מן האסטרטגיה הדפנסיונית לאסטרטגיה תוקפנית, ולהוציא מן ההכרעה הזאת את כל המסקנות הטקטיות, הארגוניות — ובצדן, להביא בחשבון את הסיכון המדיני — הכרוך כות בכך.

התוצאה המעשית היתה: תמורה באורח הפעולה הטקטי, לא עוד הבטחה — הגנה — פשיטה — אלא: כיבוש והחזקה; רכוז הכוח, ובנין מסגרות סדירות וגדולות יותר: הגדוד, החטיבה. ההכרעה האופרטיבית והמסקנות אשר היו כרוכות בה, מצאו את בטוין הבולט הראשון ב"קפיצה הנחשנית".

השלב השני — מהלומת-הנגד על האויב הערבי בארץ

(השתלטות על שטח המדינה וההיערכות לקראת הפלישה)

האויב

א. האויב הערבי. בה במדה שהפקוד על החטיבות והפלגים השונים של הכוח הערבי לא היה מסוגל לגבש תכנית אופרטיבית משותפת וברורה בשלב הראשון, כשהיזמה היתה בידו, לא עלה בידו לנקוט מהלכים נגדיים יעילים שעה שאנחנו עברנו להתקפה-נגדית כללית.

ב. העורף הערבי, בין הגורמים לכך, שהייתה הנהגה הצבאית הערבית אבדה את השליטה על המצב — היתה ההתמוטטות הכללית של העורף הערבי עם המפלוא הראשונות של הכוחות המזוינים שלהם בשדה. אף הכוח המזויין הערבי והאוכ' לוסיה האזרחית לא היו מעולם גוף מוצק ואחיד, כאשר היה בצד היהודי. אך עם זאת קשה היה לשער מראש כי עם המשבר הצבאי הראשון יתפתח הקרע שבין החזית והעורף עד לביטויים כאלה של בריחה המונית ערבית מן המרכזים החשובים ביותר של הארץ.

ג. האיבה הבריטית. בו בזמן שהמצב בקרב ערביי הארץ התפתח והלך בשלב זה צעד אחר צעד, במגמה לתוהו ובוהו — המשיך הגורם הבריטי לפעול לפי תכנית מסודרת, שכונתה היתה, כנראה, להפעיל את "נשק הפינוי" נגדנו; כלומר, עם נסיי גם הצבאות הבריטיים מהגזרות השונות — להעביר, כפי שכבר צויין, נקודות מפתח ומתקנים שלהן לידי הערבים. הנסיגות הפתאומיות של הכוחות הבריטיים מן הגליל המזרחי, מחיפה העיר, מהנגב ומירושלים נועדו, ברובן, לשמש מטרה זאת. הפקוד הבריטי לא חסך מאמץ בכיון זה. הם איפשרו ליחידות ערביות להכנס ל"מבצרי-טגארט" שעל הר כנען, בבית-שאן, בבית-דגון, בעיראק-סואידן, בבאר-שבע ועוד. הם מסרו לידי הערבים מחנות בעלי ערך אסטרטגי, ראש-פינה, תל-ליטווינסקי, סרפנד, ואדי סראר, תחנות מסילת-הברזל ומתקניה החשובים ביותר, ואת שדה-התעופה העיקרי של הארץ, בלוד. אילמלא היו הערבים מסוגלים לנצל את האפשרויות

שהאנגלים נתנו להם, ולבצע את התכנית של הללו בהתאם לתנאים המוקדמים מן המוכן שהבטיחום עבורם, אזי ב־15 במאי היו הם השולטים כמעט על הארץ כולה והיהודים היו נמצאים סגורים בשפלת החוף ובעמק, בגבולות של התכניות מוריסון-בוין.

מזימה זו נכשלה הודות לשני גורמים: אי־ יכולת הערבים לבצעה; והיזמה שלנו.

שיקולים והכרעות אופרטיביים

לעומת השלב הראשון היתה לנו בשלב זה תכנית אופרטיבית מסודרת, שנקראה „תכנית ד״, ושמישמתה היתה — השתלטות על השטח שהוקצה לנו ע״י א״מ, לרבות השטחים המאוכלסים על ידנו שמחוץ לגבולות אלה, ועריכת הכוחות נגד פלישה אפשרית של צבאות ערב, אחרי ה־15 במאי. אולם תכנית זו התבססה בחלקה על מספר הנחות שלא נתקיימו במלואן, והן:

הנסיגה של הכוחות הבריטיים לא בוצעה בבת אחת מכל הארץ לקראת 15 במאי, אלא הוגשמה באופן הדרגתי, החל מפברואר תוך הכונה שכבר צוינה לעיל.

התכנית הביאה בחשבון היקף מסוים של כוח־ אדם וחמוש, אשר היה דרוש לביצועה. גם כוח בעל ממדים כאלה קם לא בבת אחת, אלא בהדרגה ולפי „לוח זמנים“, אשר תמיד הוסיף להיות חולף ומש־ תנה, נתון לתנודות.

הבעיה האופרטיבית הראשונה שעמדה לפתרון בשלב זה היתה לכן: כיצד להתאים את התכנית לתנאי המציאות. באופן מיוחד היה דרוש להדביק את קצב הפינוי הבריטי, ולהשתמש בכל פרצה שנפתחה על ידו, בטרם שיוכלו הערבים לנצלה.

הפתרון לבעיה זו נמצא בגמישות המכסימלית של אורח הפעולה ואמצעי הפעולה ובטויו הממשי.

הישגים אלה, ע״י כוחות מעטים ביחס, נת־ אפשרו רק ע״י כך, שהחטיבות הטריטוריאליות של ארגון ההגנה נהפכו בשטח זה למרחבים אופרטי־ ביים, שבהם הפקוד העליון השאיר חופש פעולה מכסימלי למפקדיהם, להשתמש ביוזמתם הם, על מנת להתאים את התעודה הארצית הכללית לאפשרויות הביצוע ולתנאים המקומיים.

המבצעים התנהלו בתקופה זו בחלקים שונים בארץ ובמסיבות שונות, אבל משותפים להם הדב־ רים האופייניים הבאים:

הם היוו קטעי תכנית אופרטיבית ארצית ע״כ שכל אחד מהם מימש את מגמותיה היסודיות (של התכנית): גבוש השטח היהודי הרצוף, טהור איים ערביים, תפיסת עמדות מפתח ובסיומו של כל מבצע — התבססות ועריכה לקראת אויב בכוח.

ניצול זריז ונועז של החללים שנוצרו מדי פעם בפעם ע״י הפנוי הבריטי — מזה והמום הערבים — מזה.

אף אחת מהפעולות שתצויינה להלן לא התחילה, איפוא, על פי יוזמתנו אנו, אולם בכל מקרה נטלנו את היזמה לידנו ברגע שהאויב הבריטי נתן לנו פתח לכך.

גורמים אלה היו אופייניים למכות שהונחתו: כיבוש חיפה וטיהור סביבתה.

מנוסת קאוג׳י לפני משמר העמק ויצוב גוש אפרים ועמדותינו בפתח הצפוני של ואדי ערה.

גיבוש מערך הגנתנו לאורך הירדן ובעמק הירדן ע״י תפיסת טבריה, צמח ובית־שאן.

מבצע „יפתח“, שהביא לכיבוש צפת ולטיהור כל הגליל העליון המזרחי.

מבצע „יבוס״, ששיפר עמדותינו בירושלים והציל את שכונותיה הדרומיות, ע״י כבוש קטמון, וכן הע־ ביר לידנו זמנית את נקודת המפתח של שייך־ג׳ארח ובית־הספר לשוטרים, אם כי לא יכול היה להגיע למטרתו הסופית — להשתלטות על מפתח העיר עצמה — מטור־מלכה עד לגבעה הצרפתית.

פעולת הטהור הגדולות בדרום, ובין היתר כבוש בריר וערב־סוכריר, שפתחו לזמן מה אפילו את הדרך לנגב.

אמצעי נוסף של הפקוד האופרטיבי להת־ גבר על המצב שנוצר עקב הפעלת „נשק הפנוי“ הבריטי, ומחמת הצורך להקדים ולהרחיב את התעו־ דות הכלולות בתכנית הארצית, על אף המציאות של כוחות בלתי מספיקים, היה: יצירת גופים טק־ טיים מיוחדים לשם ביצוע משימות דוחקות במיוחד, שהחטיבות הטריטוריאליות כמו שהן לא יכלו להן. גופים כאלה נוצרו, ראשית ע״י ריכוזים של כוחות מקרב הרורבה הארצית, הפלמ״ח — אשר נהפכו אח״כ למסגרות חטיבתיות קבועות, כגון, „יפתח“ ו„הראל“; אבל לעתים רוכזו בתקופה זאת כוח מסוים המורכב יחידות־משנה של חטיבות חיל־שדה וגדודי־פלמ״ח שונים למשימה מסוימת שהוטלה על ידי הפקוד העליון, ולאחר סיום התפקיד פורק הגוף וכל יחידות־המשנה חזרו ליחידות מוצאן —

כגון הכוח שרוכו למבצע „נחשון“, או זה של מבצע „היבוסי“, וכן הכוח שלחם ליד משמר-העמק, או זה שפעל במבצע „חמץ“, ועוד.

חזיון זה של יצירת „גופי-מבצע“ לתכלית חד-פעמית בלבד, היה, כאחד, פרי מחשבה צבאית שנאלצה לצאת בדרכים בלתי-מקובלות, ובו בזמן הוכחה לרמה הגבוהה, יחסית, הן של הפקוד הטקטי והן של המנגנון המנהלתי של ארגון ההגנה (רק רמה כזאת יכולה להבטיח שצירופי יחידות-משנה תגיענה בזמן קצר ביותר ליכולת של פעולה כגוף-טקטי מלוכד — ותצלחנה).

ראוי לציון בפרק שבמשך השלב השני השתמש הפקוד האופרטיבי, לשם פתרון בעית משנה מורכבת מאד, בפעם הראשונה באותה דרך פעולה שבהמשך המלחמה הודגמה לא אחת בשטחים הטקטי והאופרטיבי ונהיתה מקובלת למדי: „הגישה הבלתי-ישירה“.

כשהאצ"ל התחיל בהתקפת-מצח על יפו, היתה קיימת סכנה כפולה: האחת, שמצב זה ימשוך את כוחות ההגנה לסייע בנסיון שהתבסס על אורח פעולה בלתי-יעיל זה; והשניה — עוד יותר חמור — שהמשך התקפת-מצח על יפו יביא לידי אותו דבר שממנו הצליחו להמנע עד אז: להתנגשות ישירה בצבא הבריטי, שהתערב בגזרת יפו בכוח ניכר, יבשתי, ימי ואוירי. המוצא של הפקוד האופרטיבי שלנו היה, כידוע, מבצע „חמץ“, שמטרתו היתה כיתורה של יפו ע"י תפיסת כל הגישות אל העיר וכל משמרות החוץ שלה: כריה, זקיה, סלמה, יאזור, בית-דג'ן, ג'בליה ועוד. מבצע זה הביא בסופו של דבר לכניעתה של יפו, ללא צורך בהמשכת התקפת-מצח רבת-אבידות, ותוך כדי הימנעות מהס-תבכות עם הבריטים ברגע האחרון.

הבעיה האופרטיבית המכרעת השנייה, שהתיצבה לפני הפקוד, היתה שונה תכ-לית שינוי מהקודמת. אם במשך השלב הראשון, ובפרק זמן ניכר של השלב השני, ההתגברות על משברים, מציאת מוצא מהמצוקה הם שהיו התפקיד העיקרי — הרי בסיום השלב השני הוטל על הפקוד האופרטיבי שלנו לעמוד בפני הפי-תויים הכרוכים בנצחונות.

אחרי שנפלו המרכזים הרבים — חיפה, טבריה, בית-שאן, צפת, יפו — אחרי ש„צבא-ההצ-לה“ של קאוקג'י נחל ליד משמר-העמק מפלה שהר-ציאתו מכלל פעולה לתקופת מה, אחרי שהחטיבה

החסינית שבמרחבי ירושלים התחילה מתפוררת עם נפול מפקדה, אחרי שבוצעו פעולות טיהור נר-חבות בדרום — חלה, כפי שכבר צויין, התמוטטות מכרעת בכוחות המזוינים הערביים ובאוכלוסיה האזרחית, כאחד.

ותוך כדי התמוטטות זו נפתחו בשבועות האחר-ונים של השלב השני אפשרויות גדולות לפני הצד היהודי. עמדות מפתח רבות נעזבו ע"י הערבים, או היו נופלות אפילו תחת לחץ מועט מצדנו. זו היתה שעת כושר, בה היו עשויות גם לטרון וגם פלוג'ה, גם אישדוד וגם חוליקאת, וגם משלטים רבים בנגב, ליפול לידנו. אבל הפקוד האופרטיבי ראה אז ברר-רות, ששלב זה הוא רק שלב אחד, ושבהמשכו תבוא פלישת הצבאות הערביים הסדירים. ואכן, הועמד הפיקוד האופרטיבי לפני הברי-רה: לתפוס את כל אותן נקודות-המפ-תח, שכבושן היה עולה לנו אח"כ בדם יקר — אבל בזה לפזר את הכוח אשר עמד לרשותו לחילות-מצב קטנים אשר קרוב לודאי שלא היו עומדים בפני התקפה מרוכזת של צבא סדיר. — או לותר על המיצוי המלא של יתרון זמני וחולף ותחת זה להחזיק את המכסי-מום של הכוחות במרוכז, כדי לשמור על האפשרות להעריך כלפי האויב הסדיר משיפלוש, באופן היעיל ביותר ולפתוח בבוא המועד בפעולה יזומה נגדו.

כל כמה שהיתה נכונה החלטתו של הפקוד האופרטיבי, בשלב הראשון, על עריכה מפוררת של הכוחות — כך צדק בדרך כלל בהחלטתו בשלב השני, על המגמה לריכוז הכוח.

הודות למבצע השלב השני היה בידינו, עם רא-שית הפלישה, שטח רצוף — אם כי ברצועה צרה למדי ומתפתלת משפת הנגב עד הגליל המזרחי, כר חנו היה ערוך, פחות או יותר, בהתאם ליכולתנו של אז, על צירי הפלישה האפשריים. ממש ברגע ה-אחרון לפני הפלישה נפרץ המחסום שניתק את הג-ליל המערבי, כך שגם בצפון-מערב הארץ הוצב גבול הישוב בפועל. ירושלים והנגב אמנם נשארו מנות-קים; אולם עמדותינו הטקטיות בחזיתות אלו שופרו במדה נכרת, והוחדרה אליהם הספקה במדה שנתנה סכוי כל שהוא לעמידתם במבחן החדש.

השלב השלישי - הריפת הפלישה

(ישובי-הקפוד, וההגנה והפעילה-היזומה)

האויב

אחרי כשלונם של הכוחות הערביים החצי-סדירים והבלתי-סדירים ולאחר שנתבדה „נשק הפנוי“ הבריטי וגם המכות האחרות, שהנחילנו לנו האנגלים בשטח הכלכלי והמדיני (הוצאת ארץ-ישראל מגוש השטרלינג, הפסקת הספקת הנפט, יצירת „תוהו ובוהו“ אדמיניסטרטיבי, מניעת התערבות האו"ם) לא הביאו לידי תכליתן — החליטו אויבינו על „פתרון רדיקלי של הבעיה היהודית“, ע"י הפעלת הצבאות הסדירים של ארצות השכנות. היו בין מומחים אנגליים אשר העריכו את התקופה הדרושה לחסול מדינת ישראל בשבועים — וזאת על פי הנחות כדלקמן:

ההנחה הראשונה: — היתרון המוחלט של צבאות ערב בסוגי נשק-המחץ המובהקים של צבא חדיש: חיל-אוויר, חיל-שריון, ארטילריה השדה, וכלי זין אנטי-שריוני. הערכת אותם המומחים היתה, שצבא ההגנה הישראלי לא יספיק להביא במהירות הדרושה תותחים, שריונים ואוירונים, וכן לא יהיה מסוגל להקים, מבחינה ארגונית וטקטית, חילות אלה ולהפעילם, אפילו באם יגיע הצידוד.

ההנחה השנייה: שצבאות ערב ינצלו את יתרונותיהם שבחמוש ובמספר, במסגרת של תכנית אופרטיבי משותפת ומתואמת. תכנית כזאת צריכה היתה להיות מושגת קודם כל על העיקרון של מעבר מהיר מההערכות המפוזרות על פני המעגל החיצוני של צבאות ערב, ליצירת מספר נקודות-כובד מכריעות בהתאם למצב הגיאוגרפי, הצבאי ולאור חלוקת בסיסי האספקה היבשתיים והאוויריים של הערבים — ניתן לשער, שהפלישה יכולה היתה להתפתח בערך לפי הקוים הבאים.

הצבא המצרי

מרחב ההיערכות: רצועת עזה-רפית. ביר-עסלוג-עוג'ת-אל-חפיר.

נקודת-הכובד: התקדמות צפונה, דרך מג'דל-אישדה, לכיוון רחובות-תל-אביב.

תפקידי-משנה: ניתוק הנגב וסיהורו.

הלגיון הערבי

מרחבי ההיערכות: חברון-בית-לחם; אביב, מעבר „לוח-הקפיצה“ לוד-רמלה, — ודרום-

נקודת הכובד: התקדמות מערבה, על תל-אביב מעבר „לוח-הקפיצה“ לוד-רמלה, — ודרום-מערבה במגמה לרחובות — בתיאום עם ההתקדמות המצרית מדרום.

תפקיד משנה: ניתוק ירושלים, מצור על העיר וכיבושה.

הצבא העיראקי

מרחב ההיערכות: „המשולש“ המרכזי וה-צפוני; בקעת-הירדן, בגזרה שבין בית-יוסף לנ-הריים.

תפקידים: — אפשרות ליצור אחת משלוש נקודות הכובד:

1. פריצה לתוך שפלת-החוף, בציר עיקרי תול-כרם-כפר-יונה-נתניה, וביתור המדינה לשנים.
2. פריצה בתוך עמק-יזרעאל, לפי ציר עיקרי גנין-עפולה — לג'ון-עפולה, בתיאום עם כוחות „צבא ההצלה“ במדה שהיו מצויים אז.
3. התקפת-מלחציים על עמק-הירדן, לפי-מעבר גשר נהרים בתיאום עם הכוחות הסוריים (ראה להלן).

הצבא הסורי

מרחב ההיערכות: כפר-חראב — קונייט-רה — בניאס.

נקודת-הכובד: ניתוק הגליל המזרחי, בציר העיקרי צמח-דגניה-טבריה.

תפקיד-משנה: פריצות נוספות בתוך הגליל המזרחי, בצירים משמר-הירדן-ראש-פינה, וב-תיאום עם הכוחות הלבנונים (ראה להלן), — בציר באניאס-דן-דפנה.

הצבא הלבנוני וצבא ההצלה של קוק'ג'י. אלה מבחינת כוחם האובייקטיבי, לא יכור לים היו להופיע אלא כגורמים מסייעים לשותפיהם החזקים מהם בחזיתות הצפון: לסורים ולעיראקים. האפשרות למתן סיוע לבני-ברית אלה יכלה להתבטא בערך כדלקמן:

הצבא הלבנוני

מרחבי ההיערכות: באניאס-מרג'עיון-מלכיה-ראש הנקרה.

תפקידים: 1. סיוע לצבא הסורי בניתוק הגליל המזרחי, ע"י פריצה דרך מלכיה-נבי-יושע.

2. חדירה לגליל המערבי, בציר ראש-הנקרה—
עכו.

צבא קוק'י

מרחבי ההיערכות: הגליל המרכזי בין
הגבול הלבנוני ועד נצרת בכלל.

תפקידים: 1. סיוע לצבא הסורי בנתוק הגליל
המזרחי, ע"י פריצה לגליל התחתון, דרך סג'רה.

2. סיוע לצבא העיראקי בפריצתו לעמק יזרע-
אל, ע"י התקדמות מעבר נצרת לעפולה.

3. סיוע לצבא הלבנוני בפריצתו דרך ראש-
הנקרה, ע"י התקדמות לכיוון עכו; ודרך שפרעם—
לכיוון מפרץ חיפה.

אולם ההנחות שעליהן היה מבוסס הסיכוי להצ-
לחת הפלישה לא התגשמו; וזאת — מסיבות כדל-
קמן:

א. אמצעי הלחימה החדשים של צבאות ערב
לא הצליחו להתגבר על ישובינו, ערינו, משלטינו
הצבאיים, במדה שהיו מאורגנים להגנה היקפית.
אחד הגורמים לכך (אך רק אחד בין מספר גורמים)
היה מעוט יכולתם של הערבים להשתמש באמצ-
עים שברשותם על הצד היעיל ביותר, מחמת אמון
בלתי מספיק, טקטיקה מיושנת ופקוד קרבי חלש.

ב. בניגוד להשערת אויבינו, הצלחנו להעביר
כמויות מסוימות של חמוש כבד, ולהקים את החי-
לות הדרושים להפעלתו בשיטות גמישות ומקוריות,
וע"י כך — לבטל, לפחות חלקית, את יתרונו של
האויב בשטח זה.

ג. יתכן, כי הגורם העיקרי לכשלון צבאות ערב
היה חוסר היכולת למצות את הוריאציות האופרטי-
ביות הרבות שצוינו קודם. אולם, תנאי למצוי זה
היה: הקמת פקוד ומטה אופרטיבי אחד על כל צב-
אות ערב, שבסמכויותיו לא רק לעבד תכנית משו-
תפת ולהטיל משימות מחייבות על כל אחד מצב-
אות ערב, אלא למעלה מזה. לפיקוד כזה היתה נחוצה
גם אפשרות להעביר באופן חפשי כוחות מגזרה
לגזרה, ליצור את הרכוזים של הכוח היבשתי וה-
אווירי דרושים לנקודות הכובד.

ידוע מדברי הימים שאפילו קואליציות של מע-
צמות גדולות ומפותחות התקשו במציאת מדת הת-
אום והשתוף הנחוצה ואף לעתים רחוקות ביותר
יכלו להגיע לאחדות תכנון ופקוד בפעולה כפי
שחייבו המשימות שלפניהן.

על אחת כמה וכמה קשה היה הדבר לצבאות
ערב, אשר לכל אחד מהם מוצא שונה, מבנה שונה,
ובמספר מקרים גם החמוש ורמת האמון שונים
היו.

אולם הקושי העיקרי לגבוש כוחות הקואליציה
לגוף פועל אחד לא היה צבאי אלא מדיני. לכל אחת-
ממדינות ערב היו במלחמתה נגד ישראל שאיפה
ותכנית פוליטית משלה שכוונו לא רק נגד האויב,
אלא גם נגד השותפים.

לפי כך לא היתה המגמה העיקרית של כל אחד-
מצבאות ערב צבאית: השמדת האויב; אלא פו-
ליטית; הבטחת החלק של השלל, כלומר של חבל
ארץ מסוים של ארץ-ישראל.

שיקולים והכרעות פוליטיות

הבעיה האופרטיבית הראשונה
אשר עמדה לפני הפקוד בתקופה זאת היתה: חסי-
מה יעילה של צירי הפלישה.

במספר גזרות מלאו תפקיד זה "ישובי הקפוד":
דן—דפנה—רמות-נפתלי, הדגניות, עין-גב ומשמר-
העמק בצפון; נגבה, יד-מרדכי — בדרום גוש-
עציון, קרית-ענבים, ומעלה-החמישה — סביב ירד-
שלים ועוד אחרים כמותם. בכל אותן הגזרות שעמדו
לרשות הפקוד האופרטיבי בצורי-חסימה כאלה —
הפעיל הוא את הצבא ואת החטיבות הטריטוריאליים,
על מנת לחזקן במדת האפשר.

הצורך הדחוף היה לחסום אותם צירי הפלישה
אשר לא היו סגורים בצורה כזאת, אלה אשר בהם,
תוך כדי בצועה של "תכנית ד'" בשלב השני, לא
הספיקו לתפוס משלטים החולשים עליהם. לשם כך
היתה דרושה שורה של מבצעים מאוחדים, והח-
שובים שבהם היו:

כבוש עכו והתיצבותנו בראש הנקרה, הקרבות
על מלכיה ונבי-יושע. אלה סתמו את צירי
הפלישה של הלבנונים ושל קווקג'י, והכשילו כל
נסיון לסיוע כוחות אלה לצבא הסורי.

כיבוש לג'ון—מגידו, זרעין ומזאר: — הם שסגרו
את הפירצה במערכת ההגנה אשר בין העמק המע-
רבי והמזרחי, מול העיראקים, ונתנו הבטחה מסוימת
לנקודת התורפה של אז — עפולה.

כיבוש משלט 69, בית-דראס וג'וליס, בדרום,
יצרו אגף הגנתי יציב מזרחה מציר ההתקדמות
המצרי.

כיבוש העיר החדשה בירושלים — גם הוא נמנה

על המבצעים התוקפניים שנעשו לשם שיפור האפשרויות שלנו להתגוננות.

הטיהור בשטחים שבין הישובים הבודדים שלנו בנגב.

הודות לקיומם של „ישובי-הקפוד” וחיוקם במדת האפשר ע"י כוחות צבאיים; והודות לכבוד שם של משלטים משלימים וסוגרי-פרצות, כנ"ל וההחזקה בהם — פחות או יותר בהצלחה — תוקם מערך הגנתי כמעט-רצוף מהצפון, לעבר רצועת הר שפלה ועד הדרום, במשך אותם השבועות הראשונים לפלישה.

אולם שני חבלי ארץ חשובים ביותר היו מנור תקים ממערכה זאת, והם: ירושלים וסביבתה — מזה, והנגב — מזה. על כן, הבעיה האופרטיבית השניה, שנצבה בפני הפקוד בשלב זה, היתה: כיצד לאפשר ולהבטיח המשך עמידתם של גושים אלה.

מצבו של מבצרי-ירושלים היה קשה ביותר, בגלל הגורמים הבאים:

1. מציאותו של הלגיון — כתוצאה מחתירותיהם של הבריטים — בעמדות היערכות קרובות לעיר, וסמוכות למשמר-החוף הדרומי — גוש-עציון, דבר אשר השפיע השפעה מכרעת על נפילת הגוש שחלה בתקופה הקריטית ביותר.

2. אי יכולתנו להחזיק את הקשר היבשתי עם העיר פתוח (באופן פחות או יותר רצוף).

3. כשלונות טקטיים שהביאו בעקבותיהם:

א. אי השלמת תכניותינו בצפון-מזרח ומזרח של העיר.

ב. נסיגה מכל משמרות-החוף שהגנו על העיר מצפון: עטרות, נוה-יעקב, שייך-ג'ארה ובית-הספר לשוטרים, בראשית התקפת הלגיון הערבי.

ההחזקה במבצרי-ירושלים עצמו היתה תלויה בכך האם נצליח להקים — אחרי נפילת גוש-עציון, ולאחר שנפרצו הפרצות מצפון — טבעת חסימות חדשה ויציבה סביב הגוף העיקרי של ירושלים העברית; ואמנם, תפקיד זה בוצע באורח יעיל ביותר, בקרבנות בפאג'י, בבית-ישראל, בבית-מנדלבאום, בנוטרדם וברמת-רחל) — ושנית — ביכולת העמידה המוסרית של האוכלוסיה בפני רעב ומטר פגזים. ואלו מבחינה אופרטיבית רחבה יותר, היתה שוב הבעיה הראשונה והעיקרית של ירושלים — פריצת דרך אליה.

באשר לנגב, היה הפתרון היחידי בתקופה זאת — „קיפודו” של כל ישוב וישוב; והפע-

לת הכוחות הניידים המועטים, אשר במרחב הנגב, למכות-הטרדה באויב ולפריצות של המצור על הישובים מדי פעם בפעם, על מנת להקשות על המצרים את מלאכת חיסול הישובים. המחר המופרז שהיה על הפולש לשלמו לפני כפר-דרום, יד-מרדכי וניצנים, אלצו להפסיק את נסיונות ה„טיהור” — בהשאירו את הנגב העברי איתן, בעורפו ובאגפו.

מבחינה אופרטיבית היה שם התפקיד העיקרי: להבטיח הספקה לישובי-המבצרים וליחידות — דבר שבוצע בחלקו מראש, עוד בשלב השני, ואשר הושר לם עתה ע"י הפעלת חיל-אוויר, ובאמצעות ניצולן של דרכים נסתרות ושיטות הסתננות.

למרות ההישגים בבלימת התקדמות אויבת בשבועות הראשונים לפלישה, ע"י המערך ההגנתי שלנו — נקל היה לשער שעדיין עלול האויב — כפי שהעידו המפות וחצי הכוון המסומנים בהן, אשר נתפרסמו מדי פעם בעתונות הבריטית והערבית — לנסות ולפגוע קשה, ע"י יצירת „נקודות כובד” שלו באחת מגזרות התורפה העיקריות אשר בראו כמענינות אותו ביותר: „המישור של עפולה, רצועת השפלה בדרום, והחזית שממזרח לתל-אביב, וכן, כפי שכבר צויין, ירושלים והמסדרון אליה.

לפיכך, היתה הבעיה האופרטיבית השלישית: — כיצד להנחית מספר מכות בגזרות מובחרות, תוך כוונה לעצור נקודות-כובד של האויב ולפזרן או להסיחו מיצירת נקודות-כובד בכלל. ואלה היו המבצעים שבוצעו למען המטרה הנזכרת לעיל: עצירת השדרה המצרית ליד אשדוד — שהיא היתה הנסיון הערבי הממשי היחידי ליצירת נקודת-כובד, המאיימת ישירות על מרכז המדינה היהודית — ע"י מכות מהאוויר והיבשה כאחת: — קרב, אשר לעומת המסיבות השונות ששלטו במלחמת ספרד ב-1937 אפשר אולי לכנותו „גואד-אל-חרה” בזעיר אנפין. ההתקדמות על ג'נין, הפעולה היוזמת הראשונה על ידנו בהיקף גדול יותר, משימתה היתה להסיח את העיראקים מנסיון פריצה למישור עפולה. המשימה האופרטיבית הושגה במלואה, למרות אי ההצלחה הטקטית שהיתה מותנית בדלות היחסית של הכוחות והאמצעים שניתן להפעילם לצורך מבצע זה.

כבוש קקון, שכונתו היתה הסחת העיראקים מהתקדמות ליד תול-כרם, לתוך השפלה — פעולה שנשתלבה לתוך המסגרת אופרטיבית משותפת עם מבצע-ג'נין.

התקפה על לטרון, שמשימתה היתה משר-
לשת: הסחת הלגיון מרכזו במרחב לוד—רמלה, נגד
תל-אביב; משיכת כוחותיו מחזית ירושלים, כדי
להקל על המצב בה; ובטופו של דבר פריצת דרך
מהשפלה אל העיר. כל המשימות האלה הושגו —
גם השלישית, אם כי בעקיפין — ע"כ שקרבות לטר-
רון יצרו את התנאים לבצוע המפעל של „כביש-
בורמה“. הישג אופרטיבי זה נתמלא למרות כשר-
לונות טקטיים, שסיבותיהן לא תפורטנה בזה.

ע"י שילוב שלשת המכשירים של הפקוד האופ-
רטיבי: — מערכת ישובי הקפוד, הדוק המערך
הדפנסיבי ע"י כבוש משלטים סוגרי-פרצות ומ-
כות-הסחה יזומות — הושגה עד פתיחת ההפוגה
הראשונה, היתרונות הבאים: כל נסיונות חדירה
רציניים של צבאות ערב נבלמו; לא נגזר מאתנו
שטח שהיה בידנו לפני הפלישה, פרט למשמר-היר-

דן, שבאמצעות הקרב עליה ועל סביבתה נחסם נס-
יון הפריצה השני ברגע האחרון, מאחר שנהדף
הנסיון הראשון בעמק הירדן; נפרצה דרך לירר-
שלים. אולם, כוח האויב נשאר בעינו וטרם נפגע
פגיעה שתחלישו; כל האפשרויות האופרטיביות
עדיין חפשיות בידו.

כל הערכה על אותם מבצעים יזומים ראשונים
נגד הצבאות הערביים הסדירים, צריכה כמובן לה-
ביא בחשבון את הקושי העצום בהם היה נתון אף
הצד היהודי, בשים לב לכוחות ולאמצעי הקרב ה-
מוגבלים. עצם העובדה כי למרות מעוט ברזרבות
אופרטיביות, על אף יתרוננו המחלט של האויב ב-
אוויר, ולמרות אופיו המוגבל כ"כ של כוחנו בשטח
הארטילריה והשריון, הכריע הפקוד על מבצעים
שצוינו כאן, ומצא דרכים למימושם — היה זה אחד
ההישגים היסודיים שבתקופת המלחמה כולה.

השלב הרביעי - היזמה עוברת לידינו

האויב

בסיום ההפוגה הראשונה נמצא האויב ערוך כדל-
קמן: הצבא המצרי התפצל לארבע רצועות עי-
קריות: רצועת החוף; רפיח—מג'דל; רצועת
מג'דל—פלוג'ה—בית-גוברין—חברון; רצועת עזה—
באר-שבע; — רצועת עוג'ה—עסלוג—באר-
שבע—חברון—בית-לחם.

מערך זה של רצועות ארוכות בין שטחים שנשר-
ארו בידנו, שהיה מקושר, ע"י דרכי תחבורה שהיה
ביכולתנו לסכנן — הוא הבטוי הבולט ביותר לני-
הולם האופרטיבי הנפסד של הערבים, אשר, כפי
שכבר צוין לעיל, הושפע בראש וראשונה ע"י שאי-
פה לרשת שלל מדיני, והתעלם במדה רבה משקו-
לים צבאיים בכלל.

„הלגיון“ נשאר ערוך, בכוחו העיקרי, מס-
ביב לירושלים ובלטרון; ורק בסיוע כוחות קדמיים,
חלשים ביחס, ניצב באזור זה אשר גם במצב של
אז היה הרגיש ביותר לגבי חזית תל-אביב —
דהיינו, באיזור לוד—רמלה.

הצבא העיראקי נערך באופן „היקפי-למח-
צה“, להגנה על המשולש, ללא שאיפה נראית-לעין
ליצירת „נקודת-כובד“ תוקפנית.

הצבא הסורי נערך ב„ראש-הגשר“ שלו, ב-
משמר-הירדן, כנראה במגמה להתקפה מתוכו, לה-

גנה — באגפים הצפוני (של הגליל) והדרומי (של
עמק-הירדן).

כוחות קווקג'י נערכו בחלקי הגליל שבי-
דיהם: להגנה — בחזיתם המערבית ובדרום-מער-
בית, אך מתוך מגמה להתקפה, כדי לסייע בידי
הצבא הסורי — בחזיתם הדרום-מזרחית — מול
סג'רה.

הצבא הלבנוני לא הופיע עוד בשלב זה
כגורם, אלא ניסה, ע"י תחכים „דיפלומטיים“ להע-
מיד את כוחותיו של קווקג'י תחת חסותו ולהרויח
ע"י כך את שלל הגליל המרכזי ללא-קרב.

שאיפתם העיקרית, של צבאות ערב, גם בשלב
זה, הוסיפה להיות: להבטיח לכל אחד מהגור-
מים — רוחים טריטוריאליים משלו.

שיקולים והכרעות אופרטיביים

גידול כוחנו וחזוקו במשך ההפוגה הראשונה
איפשר לנו בזו הפעם הראשונה, פעולה יזומה נגד
הפולש ויצירת „נקודות כובד“ ממשיות. נסתמנו
שתי „נקודות כובד“ כאלה:

א. החזית המרכזית — גזרת „הלגיון“. בגזרה
זו התייצב התפקיד: לחסל את הסכנה המאיימת על
תל-אביב מלוחות-הקפיצה בלוד, רמלה, ראש-העין
וסביבתה, וכן להרחיב וליצב את פרוזדור-ירושלים
שנפרץ ע"י דרך-בורמה. תפקידים אלה בוצעו, וכן

הורחב ובוסס מעמדנו בתוך ירושלים וסביבתה.
ב. „נקודת הכובד“ השניה כוונה נגד האויב
החלש ביותר בחזית הצפון — קווקג'י — על מנת
לחסל, או לפחות להגביל, אחד משלושת רכוזי הר-
אויב שהקיפו את החזית שלנו שבצפון. ההתפתחות
האופרטיבית בחבל זה, סובבה על ציר של רתוק
מרבית כוחותיו של קווקג'י אל חזית סג'רה.

אם האויב גילה כבר ע"י עצם היערכותו שלא
הסיק מסקנות מכשלונותיו בשלב הקודם, עוד הר-
כחה נוספת לכך הביא ע"י טיב פעילותו בתקופת
„עשרת הימים“. לא זו בלבד שלא נעשו שום מא-
מצים בכיוון לשיתוף הדוק יותר בין צבאות ערב
השונים, תאום התכניות והפעולות, או יצירת נקר-
דוט-כובד, אלא שגם כל צבא וצבא של ארצות ערב,
בפני עצמו, חזר שוב על השגיאות האופרטיביות
והטקטיות שמלפני כן.

הסורים המשיכו בנקודה שהפסיקתם בה ההפוגה
הראשונה. הם ניסו לפרוץ מראש-הגשר של משמר-
הירדן לכיוון ראש-פנה, למרות זאת שלפקוד הסורי
צריך היה להיות ברור, כי מהלך זה בשום פנים לא
יבוא כהפתעה בלתי צפויה מראש, ואף על פי שהי-
תה בידם כל האפשרות להעביר את כיוון התקפתם
לגזרת עמק-הירדן או לגזרת הבניאס, הודות לקרבת
בסיסיהם ורשת הכבישים הטובה, יחסית, שהיתה
מקבילה לחזית. עם זאת יש לציין שהסורים ניסו,
לפחות, לשנות את שגרתם הטקטית ע"י התקפת-
הסחה לעין-גב; וכן היתה גזרה זאת, היחידה בין
כל החזיתות, בה קיים היה מעין-תאום בין שני
צבאות ערב: בזמן הסתערות הסורים בתוך ראש-
הגשר ביצע קווקג'י התקפת-הסחה חזקה על סג'רה,
כפעולת סיוע.

העיראקים הסתפקו במשך עשרת הימים בש-
פורים מסוימים של קויהם בשדה-הקדמי של ג'נין.

גם המצרים וגם הלגיון המשיכו, כדוגמת הסורים,
באופן שגרתי במקום שהפסיקתם ההפוגה. המצרים
חידשו התקפות-המצח על נגבה וניסו להרחיב את
רצועת מג'דל-פלוג'ה צפונית; בעוד שהלגיון חידש
את הרעשת ירושלים, ולא נקט בשום יזמה נוספת
באחת הגזרות התפוסות על ידו.

בשלב זה איפשר לנו גידול כוחנו — מחד, ושר-
גיאות האויב — מאידך, בפעם הראשונה לעבור ל-
פעולות יזומות בהיקף גדול, מתוכננות מראש וב-
עלות תעודות אופרטיביות ממשיות. פעולות אלה
שונות איפוא ביסודן מהמבצעים היזומים של השלב

השני של המלחמה, שבאו בעקבות יזמות האויב,
על מנת ל„גזול“ ממנו; וכן — מן המבצעים שבוצע-
ו בשלב השלישי, שמשמעותם היתה בחזקת מכות-
הסחה מפני יזמה אפשרית של האויב.

אולם, בהיות כוח האויב עדיף, היה התפקיד החד-
שוב ביותר של התכנון האופרטיבי בתקופה זו
האיזון הנכון בין תפקידים דפנסיביים ואופנ-
סיביים, בחירת הגזרות המתאימות וחלוקת הכוחות
הנכונה.

בהתאם לכך, היתה הבעיה האופרטיבית הרא-
שונה אשר התיצבה אז: באילו חזיתות להשאר
במצב של התגוננות וליצב התגוננות זו למען תש-
מש כמשענת בטוחה לפעולות תנופה ב„נקודות-הכור-
בד“. סוכם להשאר בהגנה אופרטיבית כלפי האויבים
שהיו יחסית, החזקים ביותר, — דהיינו, המצרים,
העיראקים והסורים. קרבות הבלימה, שהתנהלו ב-
עשרת הימים בראש-הגשר של משמר-הירדן, והר-
תישו את כוח הצבא הסורי באופן סופי, ומצד שני —
ריתוק המצרים, וערעור המערך שלהם, ע"י המער-
כות בדרום, (על עיבדים, בית-עפא, עיראק-סוידאן,
נגבה ובית-דראס) — היו תנאי יסודי, תנאי בל-
יעבור, למסעות-תנופה בגזרות אחרות.

הבעיה האופרטיבית השניה, שחיכתה לפתרונה
היתה בחירת נקודות-הכובד — וכן בעית-המשנה,
של פיתוח שיטת אורח-ההתקפה היעיל ביותר. נקר-
דוט הכובד נקבעו נגד האויב המסוכן ביותר —
הלגיון — בגזרת לוד-רמלה, אשר איים על מרכז
חיינו ונגד האויב החלש ביותר — „צבא-הה-
צלה“ של קווקג'י. משותף לשני המבצעים — ל„מב-
צע-דני“ ו„מבצע-דקל“ — היה האופי הטקטי שלהם,
המבוסס על העיקרון של „גישת הבלתי ישירה“:
פעולות-איגוף עמוקות, ע"י כוחות משוריינים וממור-
נעים; — כל אחד מהם היה „מסע-בזק“ בזעיר
אנפין.

מבצע „דני“ חיסל את לוח-הקפיצה הערבי המ-
סוכן של לוד-רמלה-ראש העין, הרחיב ויצב את
הפרוזדור לירושלים, וכיתר חלקית את לאטרון, —
אולם לא הגיע לכבושו של מבצר זה.

התמונה האופרטיבית של חזית הצפון, תוך כדי
בצוע פעולת „דקל“, נדמתה לתמונה האופרטיבית
הארצית הכללית. גם בחזית זאת היתה הגנה יציבה
התנאי לתנופה תוקפנית: רתוק מרבית כוחות קור-
קג'י בקרב-ההתגוננות על סג'רה איפשר את מסע-
הבזק דרך שפרעם לנצרת, ואת שחרור הגליל
התחתון.

השלב החמישי - האופניסיה שלנו

(שחרור הנגב והגליל המרכזי ע"י מבצע „עשר המכות“, „חירם“ ו„עיו“)

הכונה היתה לחתוך את עורק התחבורה המצרי העיקרי מג'דל — עזה, ע"י החדרת תרין בקו בית-חנן-חרביה — ולכתר ע"י כך את החלק הצפוני של הצבא המצרי.

הושגו במדה מסוימת כל המשימות, פרט לנסיגות לפתח את הצלחות הפריצות עד למדרגה של קרבות-כיתור-השמדה: כלפי „כיס“ פלוג'ה ובחסימת דרך הנסיגה של המצרים ממג'דל לעזה, ע"י בית-חנן. כפי שמלמדנו נסיון מלחמת העולם האחרונה, תלוי הנצחון בקרבות כאלה בשלביהם הסופיים, לאחר שבוצע הכתור ע"י תמרון של רגלים ושל חיל שריון — בכמות אמצעי ההשמדה הכבדים, טנקים, ארטילריה ומפציצים; והללו לא עמדו לרשותנו במדה מספקת.

אם מבצע „עשר המכות“, המבצע היזום הגדול הראשון בנגב, שבר את מחסומי האויב שניתקו שטח זה — הרי פתח המבצע השני בנגב, „מבצע אסף“, ע"י כבוש ביר-מעין, שייד נוראן ותל-ג'מ, את עורק התחבורה הראשי שלנו בתוך הנגב המערבי עצמו — ואיים על עורק התחבורה הראשי של המצרים.

המבצע האחרון של מערכת הנגב, „מבצע עין“, השלים את המלאכה — ע"י ששיסע את הרצועה האחרונה של המצרים שעלולה היתה לשמש להם כאגף-תמרון וכפתח לכניסה חזרה אל הנגב — ע"י כבוש עסלוג' ועוג'ה. מבצע זה הצטיין באופן מיוחד בתכנונו האסטרטגי האופרטיבי: התקפת ההטעיה נגד רצועת עזה — רפיח, האגוף המפתיע דרך ואדי-אביעד — וע"י נסיון באמצעות אגוף עמוק, בשטח מצרי, בדרך אבר-עגילה-אל-עריש, לנתק את כל חיל המשלוח המצרי מבסיסיו שבמצרים. הנסיון הזה לא פותח מעבר לשלבי ההתחלתיים, לא מסיבות צבאיות שבהתמודדות בין ישראל למצרים, אלא בשל גורמים מדיניים וצבאיים-חיצוניים. מפלת המצרים בנגב, וסגירת כוחותיהם ברצועת החוף הצרה, יצרו את היסוד להשתלטות על המשולש הדרומי של הנגב ע"י מבצע „לוט“ ו„מבצע עובדה“. מאידך-גיסא מהלכם של מבצעי הדרום הוא שאיפשר גם את הרחבת תחומינו במערב הריי-הודה וב„פרוזדור“, ואת העתקת גבולותינו בגזרה זאת מזרחה, עד לפני בית-ג'אלה, והבטחת מסילת-הברזל בירושלים. הסיבות לכך, שלא מוצו כל האפשרויות אשר יתכן ונפתחו לפנינו אז

האויב

עם סיום ההפוגה השניה נשארו למעשה שני כוחות אויבים בעלי-ערך, כגורמים המסכנים את קיומנו הצבאי והמדיני.

א. הכוח הירדני והעיראקי — ערוך מלאטרון עד ירושלים, ובתוך המשולש, אשר הוסיף לאיים, כמקודם, על הבירה, על רצועת החוף, ועל העמק. ב. הכוח המצרי, במערכו שצוין לעיל, אשר גם עתה הוסיף לנתק את הנגב. הצבא הסורי נשאר אמנם בראש-הגשר של משמר-הירדן, אבל לא היתה עוד למעשה גורם של יזמה תוקפנית ממשית. כוחותיו של קווקג'י, במובלעת הגליל המרכזי שהיתה עוד בידם — ערכם היה עמם מבחינת הטרדה והפרעה בלבד.

העדר השיתוף והתאום בין צבאות ערב השונים, שהתבלט בכל שלבי המלחמה הגיעו לשיאו בשעה זו, ולמעשה, אם כי לא הוכרו על כך, התפרקה הקואליציה הצבאית. סכסוכים פנימיים בין שני הכוחות הגדולים — ההאשמים מזה, והמצרים מזה — גברו והלכו. ניכרה שאיפה חזקה מצד הירדנים להור ציא את המצרים, בתחבולות אלה או אחרות, מגזרתם שבדרום ירושלים ובחברון.

שיקולים והכרעות אופרטיביים

ההכרעה נפלה: לייצרת „נקודת כובד“ ולפתיחת אופניסיה רחבה נגד האויב המצרי, שהוסיף להפר את החלטות נציגות או"מ בענין הזכות היהודית לקשר אל הנגב. מבחינה אופרטיבית היה המערך של המצרים — השסוע לרצועות, בעלות פרקי-חבור רגישים למדי — חלש יותר, במובנים רבים, מהמערך של העיראקים והירדנים המוצק יותר.

בתקופה זאת חלה, עקב ההתהוות של חזיתות קבועות ומאורגנות, חלוקת תפקידים חדשה בהנהלת המלחמה. הפקוד העליון שנאלץ היה, עד כה, להחזיק במדה רבה את הניהול האופרטיבי הישיר בידיו הוא, שיחרר את עצמו במדה רבה ממלאכה זו והתרכז בתפקידו הטבעי: תכנון, כיוון, תיאום ופקוד ובהקצאת הכוחות החזיתות. ואלו למטות החזיתות ניתנה ההנהלה האופרטיבית בשדה חזיתם. את שרשרת המבצעים לשחרור הנגב פתח מבצע „עשר המכות“, שבמסגרתו בלטו המשימות הבאות: לשבור את הרצועות מג'דל — בית-ג'וברין, ועזה — באר-שבע. לפרוץ את הדרך לנגב.

בגזרה זו, היו בראש וראשונה אסטרטגיות ומדיניות. הכוחות הבלתי סדירים של קווקג'י, שלא היו מאורגנים ומוכשרים להגנה ממושכת, גורשו מן הארץ בתקופה שבין מבצע „עשר המכות“ ומבצע „אסף“ ע"י לפיתה מלאה ממזרח, דרום ומערב. נגד אויב זה, שלא עמדו לרשותו כוחות אנטי-שריוניים רציניים, יכלו השדרות המשוריינות שלנו לנצל את רשת הכבישים, הטובה יחסית, אשר בגזרה זו. בשל מציאותו של קו נסיגה נוסף לרשות כוחותיו של קווקג'י — דרך-שדה משופרת במקצת בצפון-מערבו של הגליל — אשר לא היו לנו ידיעות מספיקות אודותיה — ואולי אף בשל פגור טקטי במקום אחד, לא עלה בידינו לנתק לאויב זה את הנסיגה ללבנון, ולחסלו לחלוטין, אף כי היתה לכך האפשרות האוב-יקטיבית במקרה דנן.

„נקודת הכובד“ של המבצעים שנערכו בשלב האחרון של מלחמת השחרור הוקמו מ ב ל י שנהגו להתעלם מהאפשרויות לפתיחתן מחדש של

חזיתות, שהיו מוקפאות באותה תקופה. התכנון האר-פריטיבי ומערך הכוחות היו מוכנים לכל אפשרות מעין זאת.

במבצעי השלב האחרון פעל הצבא, כפי שכבר צויין בפרק אחר, במלוא היקפו — והיה בנוי מכבר, פחות או יותר, לפי קוים סדירים. לחיל-התותחנים, לחיל השריון ולחיל-ההנדסה היה חלק מכריע בהם — וערך ממדרגה ראשונה היה לעדיפות האוירית המוחלטת, שעמדה לנו בכל אחד מהמב-צעים. כן פעל, כידוע, בהצטיינות חיל-הים במצב „עשר המכות“ תוך תיאום עם כוחות היבשה והאוויר.

מבצעים אלה, של כוח סדיר מורכב מכל החילות החדשים, שבוצע במשולב ע"י שלושת השירותים-הלוחמים העיקריים — תיכנון וביצוע הפקוד האר-פריטיבי של „דילטנטים“ מההגנה, שעמד במבחני השלבים קודמים, וגידל וטיפח את הכוח הזה שפעל בשלב האחרון.

ה ע ר ו ת ס י כ ו מ

פרקים אלה, כפי שצויין בראשיתם, אינם מת-כוננים כלל וכלל לתת תמונה מלאה של המהלכים האופרטיביים במרוצת המלחמה. מגמתם היא רק להבליט מספר נקודות דלהלן:

1. חולשות האויב בפרוץ הפנימי בכל שלב ושלב. פרוד זה מצא את בטויו בקרע שבין חזית ועורף, שהוליד להתמוטטות של זה האחרון; באי-תאום בין החטיבות הבלתי סדירות השונות בשלב אחד ושנים של המלחמה ולאחר מכן בין צבאות ערב, שהוליד לבסוף לפרוק הקואליציה הצבאית ולבדודו של אחד מהצבאות. נוסף לחולשה זאת אפשר למנות חולשות אחרות: — היינו חוסר הרצון של החייל הערבי להקריב את נפשו על ענין שאינו נראה לו כשלו; הרמה המקצועית הנמוכה-ביחס, של הפקוד הטקטי הנמוך והבינוני; כמות וטיב של חמוש שהיו בלתי מספיקים בשביל אורחי-פעולה כאלו שצבאות-ערב נקטו בהם; כן אי התאמת אורח-הפעולה לכמות ולטיב החימוש שהיה בעין. מעל כל — היתה להם לרועץ המחשבה השגרתית הבלתי גמישה, הכפותה לסמכות ולתקנר-נים של הפקוד האופרטיבי. יש לשער שהאויב ילמד לקח מנסיונו זה.

2. הנקודה השנייה שהתכונו להבליטה היא הרציפות של שקולים, ההכרעות אופרטיביות. ההחלטה הנחושה של עמידה, והשקעת כל האמצעים

בה, בשלב הראשון — היתה תנאי לתנופה יזומה בשלב השני. התאמתה הגמישה של תנופה זאת לתנאים וריכוז הכוח המצומצם, על אף פיתויי ההישגים הזמניים — הניחה יסוד ליצוב מערכת ההגנה וליצוב מערכת הכוחות לקראת הפלישה, חזק רשת „ישובי הקיפוד“, היו תנאי להתקפות הנגדיות הראשונות בשלב השלישי. קרבות ההתגר-נות המוצלחים היו היסוד ליצירות „נקודות-כובד“ תוקפניות בשלב הרביעי. האיזון בין אופנסיבה ודפנסיבה, איזון כל החילות והשרותים במאמץ משותף, הביאו לנצחון סופי בשלב החמישי של מלחמת העצמאות שלנו.

3. המחשבה האופרטיבית של המלחמה הזאת היתה נשאת לעולם מחשבה-ללא-גוף לולא עמדו לה הכלים שלה. ואלה היו כליה: החייל העברי, המפקד בהגנה, הנמוך והגבוה, המומחה הצבאי הטכני והמנהלתי של הבריגדה היהודית, של גח"ל ושל מח"ל, רשת הישובים, החומה הבצורה על צירי הפלישה, המפעלים השיתופיים של תנועת העבודה — המנוף למשק המלחמה. המפתח לנצחון היתה החברה הישראלית, כפי שצמחה ונבנתה במשך עשרות שנים. שרשי הפקוד האופרטיבי נעוצים היו עמוק בחברה זו, ובזה היה כוחו. וכפי שילמד האויב את לקח המלחמה הזו שומה גם עלינו לא לשכוח את הלקח שלנו.